

Ж.Б. Рахметулина, А.К. Ауелбекова*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: rahmetulina_zh@mail.ru)***Кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалау әдістері**

Аңдатпа. Мақалада авторлар кәсіпорынның инновациялық әлеуетін қалыптастыру және бағалау әдістерін қарастырды. «Инновациялық әлеует» категориясының ерекшеліктері белгіленді. Мақалада жалпы ғылыми тәсілдер: синтез, талдау, салыстыру, жалпылау қолданылды.

Кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің ерекшеліктерін талдау нәтижесінен авторлар оның негізгі көрсеткіштерін, элементтер топтарын (ресурстық, функционалды-ұйымдастырушылық, нәтижелілік) және олардың құраушыларын: инновациялық қауіпсіздік пен сезімталдықты, инновациялық үдерістің ұйымдастырылуы мен тиімділігін анықтады.

Авторлармен құрастырылған, кәсіпорынның инновациялық дамуының моделі, сыртқы және ішкі ортаның талдауына, болжамға, стратегияны таңдау мен оны бағалауға, әртүрлі өзгерістерді ендіру мүмкіндігі: технологиялық және ұйымдастырушылық негізделген, осының барлығы бәсекеге қабілетті және инновациялық өнімді құруға негіз болады.

Түйін сөздер: кәсіпорынның инновациялық дамуы, инновациялық әлеует, стратегия, инновациялық қызмет, инновациялар тиімділігі, инновациялық қауіпсіздік, инновациялық сезімталдық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-1-41-51>

Кіріспе. Қатаң бәсекелестік ортамен сипатталатын нарықтық экономика, инновациялық әлеует түсінігінің мазмұны мен мәнін қайта ойластыруын, оның бағалау әдістерін жетілдіру мен мақсаттарын анықтауды талап етеді.

Инновациялық әлеуетті бағалау – инновациялық қызметті жоспарлауда кеңінен қолданылатын әдіс, кәсіпорынның нақты мүмкіндіктерін анықтауға, белгіленген уақытқа бәсекеге қабілетті өнімнің қажетті мөлшерін өндіруге және негізделген өткізу нарығын таңдауда мүмкіндік береді. Шетел кәсіпорындары үшін инновациялық қызметті жоспарлауда кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалау табиғи үрдіс болып табылады. Қазақстандағы кәсіпорындардың төмен инновациялық белсенділігі басқару қызметіне шетел тәжірибесінде табысты пайдаланатын инновациялық әлеуетті экономикалық бағалаудың әдістемелік тәсілдерін, инновациялық қызметті стратегиялық жоспарлауда заманауи құралдарды ендіру қажеттілігін талап етеді. Жүргізілген зерттеудің маңыздылығы инновациялық әлеуетті бағалау әдісін жетілдіру нәтижесінде Қазақстанда кәсіпорындардың тиімді инновациялық қызметінің практикалық міндетін жандандыру шешімін таба алады.

Зерттеу әдістері. Кәсіпорындардың инновациялық қызметінің теориялық және әдіснамалық негізі отандық және шетелдік ғалымдардың теориясы мен тәжірибесі саласындағы зерттеулеріне негізделеді. Мақалада салыстырмалы экономикалық талдау әдістері, жүйелік тәсіл, сондай-ақ сараптамалық бағалау әдістері қолданылды.

Әдеби шолу. Инновациялық әлеуетін бағалау әдістерінің проблемаларын шешу маңызды теориялық негізге негізделуі керек. Көптеген қазіргі заманғы ғалымдардың, экономистердің және саясаткерлердің шығармашылығында инновациялық әлеуетті, оның экономикалық мәні мен оны бағалау әдістерін зерттеуге ерекше назар аударылды. Ж.Блок, П.Завислак, П.Кокка, М.Марек, Е.Маравелакис, Ж.Манион, С.Терджесен, Н.Фосс, М.Хоук, Н.Ха [1-7, 9,10] және басқалары сияқты шетелдік ғалымдардың еңбектерінде инновациялық басқару теориясының теориялық, әдістемелік және әдістемелік мәселелері зерттелді.

Қазақстандық және ресейлік зерттеушілерді атап өтуге болады: Ю.П.Анисимов, М.М.Артёмова, А.М.Бержанова, А.С.Кулмаганбетова, И.В.Матузова, И.Павленко, Н.С.Соменкова, Т.А.Федосеева [8,11-16] теориялық аспектілерін қарастыруға мүмкіндік берді.

Нәтижелер/талқылау. Кәсіпорынның инновациялық дамуы деп стратегиялық дамудың бір бағыты түсініледі, бар инновациялық әлеует негізіне қаржы-шаруашылық қызметке қолайлы өзгерістерді ендіруге, табысты инновациялық жағдайында іске асырылып жатқан, қолда бар инновациялық әлеует негізінде түбегейлі өзгерістерді енгізуді қамтиды, олардың жоғары жүзеге асырылу дәрежесі бәсекелестік артықшылыққа қол жеткізудің тұрақтылығын қамтамасыз етеді [11]. Кәсіпорынның инновациялық дамуының әзірленген моделі (сурет 1) шеңберінде инновациялық даму бағыттарын таңдау тұжырымдамасының негізінде бәсекеге қабілетті өнім жасауға, нарықтық құнды арттыруға және тұтастай алғанда кәсіпорынның дамуына әкелетін үдерістік, ұйымдастырушылық немесе технологиялық өзгерістерді іске асыру мүмкіндігі туралы басқарушылық шешім қабылдау критерийлерінің бірі ретінде инновациялық әлеуетті бағалау жатыр.

Инновациялық әлеуетті талдау және бағалау мәселесіне нақты қызығушылыққа қарамастан, қазіргі уақытта «Инновациялық әлеует» санатының мәні және инновациялық әлеует деңгейін бағалауға мүмкіндік беретін негізгі көрсеткіштер құрамы пікірталаста болып қала береді.

Ғалымдармен [11-16] тұжырымдалған ұғымдарды талдау нәтижесі «инновациялық әлеует» санатының негізгі сипаттамаларын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Біріншіден, инновациялық әлеует құрылымында үш құрамдас бөлікті (ресурстық, ішкі және нәтижелі) бөліп көрсетеді, олар өзара өмір сүреді, бір-бірін болжайды және негіздейді және оның үшбірлік мәні ретінде пайдаланғанда көрінеді. Екіншіден, инновациялық әлеует-бұл ұйымның инновациялық қызметке дайындық шарасы.

Маравелакис инновациялық әлеует деп компанияның бизнес мүмкіндіктерін сәйкестендіру және қабылдау мен нарықтық инновацияларды тиімді енгізу қабілетін түсінеді [7]. Манион мен Момпоның пайымдауынша, инновациялық әлеует келесі түрде ынталандырылады деп санайды: зерттеулер мен әзірлемелердің, технологияларды, адами немесе қаржылық ресурстарды сатып алудың көмегімен [6]. Ұйымның қызметіндегі немесе

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Сурет 1–Кәсіпорынның инновациялық даму моделі

технологиялық дамуындағы инновациялар бизнес-модельдегі инновация сияқты пайданың ұлғаюына әкелмейді [3]. Өзгеріп отырған жағдайларға жауап беру үшін бизнестегі жүйе динамикалық және икемді болуы тиіс, соған қарай өнімділікті тиімді басқарады [2]. Фирманың өнімділігін арттыру үшін инновациялық үрдіс шешуші мәнге ие және ЖІӨ-нің тиімділігін арттыру мен өсуіне ықпал етеді [9].

Анисимов Ю.П., Пешкова И.В. және Солнцева Е.В. [12] инновациялық әлеует құрылымының элементтері ретінде бөліп көрсетеді:

- кәсіпорынның қаржы-экономикалық мүмкіндіктері;
- ғылыми-техникалық мүмкіндіктер;
- кәсіпорынның ұйымдастырушылық мүмкіндіктерінің жағдайы;
- кадрлық мүмкіндіктер.

Инновациялық әлеуеттің әрбір құраушысын талдау кезінде авторлар бағалаудың осы тәсілінде әртүрлі параметрлерін қарастырады, олардың кәсіпорын үшін маңызы мен маңыздылығын анықтайды. Инновациялық әлеуеттің жалпы көрсеткіші параметрдің маңыздылығын оның мәніне көбейтудің сомасы арқылы есептеледі.

Инновациялық әлеует элементтерінің сипаттамасы кешенді бағалауды талап етеді. Кәсіпорын үшін инновациялық әлеуеттің интегралдық көрсеткіші келесі формуламен анықталады:

$$I_i = I_{ki} \cdot K_k + I_{zmi} \cdot K_{zm} + I_{yi} \cdot K_y + I_{ki} \cdot K_k, I \in [0;1] \quad (1)$$

$$K_k + K_{zm} + K_y + K_k = 1$$

мұндағы I_{ki} , I_{zmi} , I_{yi} , I_{ki} - кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің қаржылық, ғылыми-техникалық, ұйымдастырушылық және кадрлық элементтері бойынша қорытындылаушы көрсеткіштер; K_k , K_{zm} , K_y , K_k - рангтік корреляцияның экономикалық-математикалық әдістерінің көмегімен анықталған инновациялық әлеует элементтерінің мәнділік коэффициенттері.

Бұл тәсілде инновациялық әлеуетті бағалау кәсіпорынның инновациялық қызметін бағалаудың бір бөлігі ғана болып табылады.

М.М. Артемова кәсіпорынның инновациялық әлеуетін келесі бес көрсеткіш бойынша сипаттауды ұсынады [13]:

- өндірістің жалпы көлеміндегі инновациялық өнімнің үлес салмағы;
- енгізілген әзірлемелер санының берілген әзірлемелерге қатынасы;
- өндірістің тиімділігін арттыруға бағытталған инновациялық іс-шаралар саны;
- ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар жүзеге асырылған бағыттар саны;
- кәсіби дайындықтан өткен және өз біліктілігін арттырған жұмысшылар саны.

Бес көрсеткіштің төртеуі кәсіпорынның инновациялық әлеуетін емес, оны іске асырудың нәтижелілігін сипаттайды. Жұмыс істеушілердің біліктілік деңгейі бағаланатын көрсеткіш ғана кәсіпорынның адам ресурстарымен қамтамасыз етілуін шын мәнінде сапалы сипаттайды.

Т.А.Федосееваның жұмысында инновациялық әлеуетті құраушы көрсеткіштер қарастырылды: кадрлық, өндірістік-технологиялық, ғылыми-технологиялық, қаржы-экономикалық, ұйымдастыру - басқару әлеуеттері. Осы әдістеменің артықшылығы «параметрлердің бірыңғай формализациясы, сандық және сапалық көрсеткіштерді пайдалану мүмкіндігі, экономикалық жүйелердің әр түрлі түрлеріне қолдану» болып табылады [14]. Алайда, бұл әдістеде инновациялық әлеуеттің дәл осындай компоненттерінің неге бөлінгені түсіндірілмейді. Бұдан басқа, әдістеде кәсіпорынның жалпы қаржы-шаруашылық қызметіне қатысы бар, бірақ кәсіпорынның инновациялық қызметінің ерекшелігін ашпайтын көрсет-

кіштер де тізімделген. Әсіресе бұл қаржылық тұрақтылық, өтімділік, пайда, рентабельділік және іскерлік белсенділік сияқты қаржылық-экономикалық әлеуеттің көрсеткіштеріне қатысты. Н.С. Соменкованың әдістемесі [15] кәсіпорынның инновациялық әлеуеті ұйымдастырушылық-басқару, ғылыми-техникалық, өндірістік-технологиялық, қаржы-экономикалық және кадрлық әлеуеттерден тұрады деген болжамға негізделген.

Алайда Н.С.Соменкова бойынша инновациялық әлеует деңгейінің интегралдық көрсеткішін есептеу формуласы Федосеева формуласына қарағанда қарапайым түрге ие:

$$IP = \sum_{i=1}^n k_i R_i \quad (2)$$

мұндағы **IP** – инновациялық әлеует; **p**- инновациялық әлеуетті құраушы сандар; **R_i**- инновациялық әлеуетті **I**-ші құрастырушы; **k_i** - салмақ коэффициенті, инновациялық әлеуеттің **i**-ші құрамдас бөлігі.

Н.С. Соменкованың мақаласында нақты инновациялық әлеует шамасының оның ең жоғары шамасына қатынасымен анықталатын инновациялық әлеуеттің пайдалану коэффициентін есептеу ұсынысы бар, бұл осы тәсілді кәсіпорынның инновациялық белсенділігін есептеумен тығыз байланыстырады.

Инновацияларды бағалаудың нысаналы көрсеткіштері өндіріс факторларының және өндірілетін өнімнің жаңарту дәрежесін сипаттайтын, тұтастай алғанда өндірістің бәсекеге қабілеттілігінің өсуін, өндіріс процесінің үдеуін және ресурстарды салыстырмалы үнемдеуді көрсететін көрсеткіштерді қамтиды.

Қалыптасқан ерекшеліктер негізінде кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің негізгі көрсеткіштері анықталды. 1-кестеде ресурстық, функционалды-ұйымдастырушылық, элементтік күрделі өндірістік жүйенің нәтижелі топтарының сапалық және сандық құрамы бойынша инновациялық әлеуеттің төрт құраушысы көрсетілген.

Кесте 1

Кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің негізгі көрсеткіштері

Элементтердің ресурстық тобы		
Инновациялық қамтамасыз ету	Техникалық жабдықталуы	Қор қарусыздану Құрал-жабдықты жаңарту коэффициенті Техникалық жабдықталуы Өндірістің автоматтандырылу деңгейі Инновациялық енгізумен байланысты жабдықтардың үлесі
	Кадрлық және зияткерлік қамтамасыз етілуі	Кәсіпорынның барлық персоналының жалпы санындағы ғылыми-техникалық персоналдың үлес салмағы Ғылыми-техникалық персоналдың жұмыс тәжірибесі Зияткерлік меншік коэффициенті Кәсіпорынның айналымнан тыс активтері құрамындағы материалдық емес активтердің үлесі
	Қаржылық қамтамасыз етілуі	Өз қаражатымен қамтамасыз етілу коэффициенті Айналым қаражатымен қамтамасыз етілу коэффициенті Инвестициялық белсенділік коэффициенті

Инновациялық сезімталдық	Ұйымның инновацияларды әзірлеуге және игеруге қабілеті	Кәсіпорын қызметінің ауқымы Енгізілген инновациялар саны ҒЗТКЖ-ға жұмсалған шығындардың үлес салмағы
	Қызметкерлердің инновацияларға дайын болуы	Ғылыми-техникалық персоналдың біліктілік деңгейі Персоналды оқытуға арналған шығындар Ақпараттық құзыреттілік деңгейі
<i>Элементтердің функционалды-ұйымдық тобы</i>		
Инновациялық үдерістің ұйымдастырылуы	Инновациялық қызметті ұйымдастыру	Ұйымдық құрылымның түрі Басқару құрамының үлес салмағы Шешім қабылдау жылдамдығы
	Инновациялық қызметтің басқаруын ұйымдастыру	Персоналды ынталандыру деңгейі Инновацияны әзірлеудің орташа ұзақтығы Инновацияларды енгізудің орташа ұзақтығы
<i>Элементтердің нәтиже тобы</i>		
Инновациялық нәтижелілік	Инновациялық үдерістің нәтижелілігі	Инновациялар/технологиялар/бизнес-үрдістердің үлес салмағы
	Инновациялық үдерістің тиімділігі	Инновациялар өнімділігі ҒЗТКЖ-ға кеткен шығындардың тиімділігі
Ескерту: авторлармен құрастырылған		

Инновациялық әлеуеттің бірінші құрамдас бөлігі инновациялық қамтамасыз ету болып табылады. Инновациялық қамтамасыз ету деп инновациялық үдерісті іске асыру үшін қажетті ресурстардың негізгі түрлерінің бар болуы түсініледі.

Техникалық жарақтандыруды бағалау кезінде мынадай көрсеткіштерді пайдалана отырып анықтауға болатын құрылатын инновациялық өнімнің техникалық деңгейі маңызды болып табылады:

- қор қарусыздану - материалдық өндіріс саласы қызметкерлерінің негізгі өндірістік қорлармен (құралдармен) жабдықталуын сипаттайтын көрсеткіш;

- жабдықты жаңарту дәрежесін, өндірісті кеңейту процестерін және т.б. сипаттайтын жабдықты жаңарту коэффициенті;

- өндірісті автоматтандыру деңгейі. Инновациялық дамыған ұйымдардың жаңашылдықтар өндірісін дайындаудатехнологиялық автоматтандырудың жоғары деңгейі бар, бұл оларға жаңа технологияларды жылдам енгізуге және тиісінше инновациялардан неғұрлым жылдам қайтарымға ие болуға мүмкіндік береді.

Инновациялық енгізумен байланысты жабдықтардың үлесі (Үж):

$$Y_{ж} = \frac{HOK_{ин}}{HOK} \quad (3)$$

мұндағы - эксперименттік және зерттеу мақсатындағы мүліктің құны; **НӨҚ** - негізгі өндірістік қорлар, кәсіпорынның машиналары мен жабдықтарының жалпы құны.

Бұл көрсеткіш кәсіпорынның инновациялық бағдарламаларды орындауға техникалық және технологиялық жағынан қаншалықты дайын екендігін, оның материалдық-техникалық базасы қаншалықты прогрессивті екенін және инновациялық жобаларда қажетті тәжірибелер мен эксперименттер жүргізуге қабілетті екенін көрсетеді.

Ұйым қызметкерлері материалдық және материалдық емес активтер түрінде жаңалықтарды жасайтын инновациялық қызметтің негізгі қозғаушы күші болып табылады. Инновациялық қызметтің кадрлық қамтамасыз етілуі (K_K):

$$K_K = \frac{K_{\text{ГЗТКЖ}}}{K_{\text{ЖС}}} \quad (4)$$

мұндағы — ГЗТКЖ орындауға байланысты қызметкерлердің саны; — жұмыс істейтіндердің жалпы саны.

Бұл көрсеткіш ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелерді, сондай-ақ, патенттік-лицензиялық қызметті тікелей жүзеге асыратын қызметкерлердің үлесін сипаттайды.

Зияткерлік меншік коэффициенті кәсіпорынның зияткерлік меншік және тиімді инновациялық даму үшін қажетті өнертабыстарға, өнеркәсіптік үлгілерге және т.б. патенттер түрінде оған айрықша құқықтардың болуын сипаттайды. Зияткерлік меншік коэффициентінің ($K_{\text{ЗМ}}$) шамасы (5):

$$K_{\text{ЗМ}} = M_3 / A_{\text{ат}}, \quad (5)$$

мұнда M_3 – зияткерлік меншік, теңге; $A_{\text{ат}}$ - айналыстан тыс өзге активтер, теңге.

Кәсіпорынның айналымнан тыс активтері құрамындағы материалдық емес активтердің үлесі ($Y_{\text{МЕА}}$):

$$Y_{\text{МЕА}} = \frac{K_{\text{МЕА}}}{\text{НӨҚ}} \quad (6)$$

мұндағы — материалдық емес активтердің құны.

Кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің бұл көрсеткіші тауар белгілері, өнертабысқа патенттер, өнімнің жаңа түрлерінің өнеркәсіптік үлгілері, ноу-хау, жаңа технологиялар мен т.б. құжаттары түрінде зияткерлік меншіктің бар екенін куәландырады.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын сипаттай отырып, қаржылық жабдықталу инновациялық қызметтің нәтижелілігі тікелей оның болуына байланысты қаржы ресурстарымен қамтамасыз етілу дәрежесін көрсетеді. Кәсіпорынның қаржылық жабдықталуын бағалау үшін кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы және оның инвестициялық белсенділігі маңызды, оларды келесі көрсеткіштерді қолдана отырып анықтауға болады:

- меншікті қаражатпен қамтамасыз ету коэффициенті (айналымдағы қаражаттағы меншікті капиталдың үлесі), ол айналымдағы меншікті қаражаттың айналым қаражатының барлық көлеміне қатынасы ретінде есептеледі;

- ұйымның орташа айлық кірістерінде көрсетілген айналым активтерінің көлемін сипаттайтын айналым қаражатымен қамтамасыз ету коэффициенті және ұйымның айналым активтерін орташа айлық түсімге бөлу арқылы есептеледі;

- инвестициялық белсенділікті сипаттайтын және ұйымның меншікті жаңғырту мен жетілдіруге және басқа ұйымдарға қаржылық салымдарға бағытталған қаражат көлемін айқындайтын инвестициялық белсенділік коэффициенті.

Кәсіпорынның инновациялық белсенділігін сипаттайтын ұсынылған көрсеткіштердің

нормативтері жоқ. Көрсеткіштердің мәні неғұрлым жоғары болса, кәсіпорын үлкен инновациялық әлеуетке ие. Көрсеткіштер жиынтығы кәсіпорынның ағымдағы өндірістік қызметпен бірге инновациялық қызметті жүзеге асыру мүмкіндіктерінің көрінісін бере алады.

Инновациялық әлеуеттің екінші құраушысы инновациялық сезімталдық болып табылады, ол мыналармен сипатталады: біріншіден, ұйымның сырттан инновацияларды тез қабылдауға, оны тиімді игеруге және тұтыну сұранысын қанағаттандыру мақсатында өндіріске енгізуге қабілеті; екіншіден, ұйым қызметкерлерінің кәсіпорында инновациялық үрдісті іске асыруға дайындығы.

Қызметкерлердің инновацияға дайындығын келесі көрсеткіштерді пайдалана отырып анықтауға болады:

- ғылыми-техникалық персоналдың біліктілік деңгейі. Кәсіптік білім, разряд, жұмыс бойынша тәжірибе, біліктілікті арттыру сапасының бар екенін ескереді;

- қызметкерлерді оқытуға арналған шығындар. Статистика мәліметі бойынша, жыл сайын ірі батыс компаниялары қызметкерлерді оқыту мен дамытуға өз бюджетінің 5%-на дейін жұмсайды. Қазіргі таңда қазақстандық кәсіпорындарда 2%-ға дейін шығын жұмсайды;

- ақпараттық құзыреттілік деңгейі. Бұл қажетті ақпаратты өз бетінше іздеу, талдау, іріктеу, өңдеу қабілеті және ақпараттық ресурстарға қолжетімділік дәрежесі.

Инновациялық әлеуеттің үшінші құрамдас бөлігі инновациялық үрдістің ұйымдастырылуы, яғни инновациялық қызметті ұйымдастыру мен басқаруды қамтитын үрдіс болып табылады. Оны келесі көрсеткіштерді пайдалана отырып анықтауға болады:

- ұйымдастыру құрылымының түрі. Басқарудың ұйымдық құрылымының төрт түрі бөлінген: желілік, матрицалық, иерархиялық, ағаш тәрізді, қолданыстағы басқару құрылымындағы иерархия деңгейлерінің санын анықтайтын, оның элементтері арасындағы өзара іс-қимыл;

- басқару құрамының үлес салмағы. Әлемдік тәжірибеде басшылар мен әкімшілік қызметкерлер саны персоналдың жалпы санының 7% құрайды және одан төмен болатын жүйе неғұрлым тиімді болып саналады;

- шешім қабылдау жылдамдығы. Тактикалық және стратегиялық шешімдерді қабылдау жылдамдығын бағалау кәсіпорынның штаты, басқарудың ұйымдық құрылымы иерархиясының деңгейі және ұйымның инновациялық саясатының түрлі жағдайларға ден қою жылдамдығын және оларға бейімделуді көрсететін бірқатар параметрлер негізінде қалыптастырылуы мүмкін.

Инновациялық қызметті басқару деңгейін келесі көрсеткіштерді пайдалана отырып анықтауға болады:

- персоналды ынталандыру деңгейі. Көрсеткіштердің мәні неғұрлым көп болған сайын, ұйым персоналының бәсекеге қабілеттілік стандартына сәйкестік дәрежесі соғұрлым жоғары, ұйымның соңғы өнімінің/ технологияларының/ бизнес-процестерінің жаңа сапалы жағдайға көшуі үшін мүмкіндіктер мен жағдайлар соғұрлым көп;

- инновацияны әзірлеудің орташа ұзақтығы. Барлық инновацияларды әзірлеуге жұмсалған жиынтық уақыттың олардың санына қатынасымен анықталады;

- инновацияны енгізудің орташа ұзақтығы. Барлық инновацияларды енгізуге жұмсалған жиынтық уақыттың олардың санына қатынасымен анықталады.

Инновациялық әлеуеттің төртінші құрамдас бөлігі инновациялық нәтижелілік болып табылады - бұл қол жеткізілген нәтижелерді бағалауда көрініс тапқан кәсіпорынның барлық инновациялық үдерістерінің тиімділігі. Бұл критерий инновациялық технологиялардың қатысуымен соңғы өнімнің қанша пайызы орындалғаны, өндірістің «ғылымды қажетсіну» дәрежесін көрсетеді. Инновациялық үдерістің тиімділігін келесі көрсеткіштерді пайдалана отырып анықтауға болады:

• инновацияның өнімділігі. Өнімділік индексінің формуласы алымда инновацияларды іске асырудың басталу сәтіне келтірілген кіріс шамасын, ал бөлімінде - инвестициялау процесінің басталу сәтіне жинақталған инновацияларға салынған инвестициялар шамасын көрсетеді. Осылайша, онда төлемдер ағынының екі бөлігі салыстырылады: кіріс және инвестициялық;

• ҒЗТКЖ шығындарының тиімділігі. Ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және технологиялық жұмыстардың нәтижелерін пайдалана отырып, ұйым өндірген инновациялық өнімді өткізуден алынған табыстардың ҒЗТКЖ-ға арналған шығындарға қатынасы ретінде есептеледі.

Инновациялық мүмкіндіктер деңгейін анықтаудың келтірілген әдістемесі кәсіпорынға бастапқы кезеңде өндірістің инновациялық жүйесін неғұрлым ұтымды қалыптастыруға және оны одан әрі дамытуда жетілдіруге мүмкіндік береді.

Шаруашылық жүргізу тетігін жетілдіру және өндірістің инновациялық жүйесінің типі бойынша кәсіпорындарды ұйымдастыру - қазіргі заманғы кәсіпорынның табысты қызметінің қажетті шарты.

Қорытынды. Кәсіпорынның дамуының маңызды шарты оның қызметінің инновациялық бағытын жандандыру болып табылады. Инновациялық технологиялар мен материалдар саласындағы қазіргі заманғы жетістіктерді қолдану негізінде кәсіпорынның ішкі мүмкіндіктерін пайдалану инновациялық даму тетігін іске қосуға мүмкіндік береді. Сондықтан инновациялық қызметті басқарудың басты міндеттерінің бірі – инновациялық процестерді іске асыру кезінде кәсіпорынның тиімді жұмыс істеу сенімділігінің деңгейін және инновацияларды әзірлеумен, енгізумен және таратумен байланысты ықтимал тәуекелдерді анықтауға мүмкіндік беретін инновациялық әлеуетті бағалау. Бұл үшін тиімді инновациялық қызмет негізінде өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру стратегиясын қалыптастыру маңызды.

Осылайша, кәсіпорынның инновациялық қызметін сипаттайтын кешенді көрсеткіштер негізінде әзірленген осы модель ұйымның инновациялық әлеуетін бағалауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Block J., Fisch C., van Praag, C.M. The Schumpeterian entrepreneur: A review of the empirical evidence on the antecedents, behavior, and consequences of innovative entrepreneurship // *Industry & Innovation*.-2016.-Vol. 24, №1.-P. 61-95.
- 2 Cocca P., Alberti M.A. framework to assess performance measurement systems in SMEs // *International Journal of Productivity and Performance Management*.- 2010.- Vol.59(2).- pp.186-200.
- 3 Foss N., Saebi T. Business models for open innovation: Matching heterogeneous open innovation strategies with business model dimensions // *European Management Journal*. - 2015.-Vol.33(3).- pp. 201–213.
- 4 Hoq M.Z., Ha N.C. Innovativeness: its antecedents and relationship to SME business performance// *Proceedings of ANZMAC 2009 Conference*. Australian & New Zealand.- Marketing Academy, Melbourne, Australia
- 5 Matejun Marek. The effect of innovation potential on small business performance. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*.-2017.-Vol. 3.- №1.-pp. 80 – 100.
- 6 Manjon J., Mompo R., Redoli J. Accelerating Innovation in Small and Medium-sized Enterprises in the ICT Services Sector // *SAGE Open*. July-September, 2016
- 7 Maravelakis E., Bilalis N., Antoniadis A., Jones K.A. & Moustakis V. Measuring and

benchmarking the innovativeness of SMEs: A three-dimensional fuzzy logic approach. *Production Planning & Control*.- 2006.-Vol.17(3).-pp. 283-292.

8 Pavlenko I., Shibaykin V., Tverdova I., Marakova A. Business mechanism of innovation-driven development of the agricultural market infrastructure // *Economic Annals-XXI*.-2018.-Vol.169(1-2).-pp. 57-61.

9 Terjesen S., Patel P.C. In search of process innovations: the role of search depth, search breadth, and the industry environment // *Journal of Management*.- 2015.- Vol.43(5).-pp.1421-1446.

10 Zawislak P. Innovation capability: from technology development to transaction capability // *Journal of Technology Management & Innovation*.-2012.-Vol.7 (2).-pp.14-26.

11 Матузова И.В. Методика оценки инновационного потенциала промышленного предприятия // *Вестник ЛГУ имени А.С.Пушкина. Серия Экономика*.- 2012.- № 4.

12 Анисимов Ю.П., Пешкова И.В., Солнцева Е.В. Методика оценки инновационной деятельности предприятия // *Инновации*.- 2006.-№11.-С.49–55.

13 Артёмов М.М. Стратегическое управление затратами научно-производственного комплекса при реализации инновационного потенциала: дис. ... к.э.н.. Тюмень, 2006.

14 Федосеева Т.А. Мониторинг инновационного развития экономических систем: дис. ... к.э.н. Н. Новгород, 2007.

15 Соменкова Н.С. Формирование стратегии инновационного развития промышленного предприятия // *Вестник Нижегородского университета им.Н.И. Лобачевского*.- 2008.- № 1.- С. 160–162.

16 Рахметулина Ж.Б., Бержанова А.М., Кулмаганбетова А.С. Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнес субъектілерінің инновациялық әлеуетін талдау//*Central Asian Economic Review*.- Алматы, 2017.- №4 (117).-48-56б.

Ж.Б.Рахметулина, А.К.Ауелбекова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

Методы оценки инновационного потенциала предприятия

Аннотация. В статье авторами рассмотрены вопросы формирования и методы оценки инновационного потенциала предприятия. Отмечены особенности категории «инновационный потенциал». В статье используются общенаучные методы: синтез, анализ, сравнение, обобщение.

Исходя из анализа особенностей инновационного потенциала предприятия, авторы определили его основные показатели, группы элементов (ресурсную, функционально-организационную, результирующую) и их составляющие: инновационную безопасность, восприимчивость, эффективность и организацию инновационного процесса.

Разработанная авторами модель инновационного развития предприятия основана на анализе внутренней и внешней среды, прогнозировании, выбора стратегий, ее оценке, возможности внедрения различных изменений - технологических и организационных - и будет способствовать созданию конкурентоспособной и инновационной продукции.

Ключевые слова: инновационное развитие предприятия, инновационный потенциал, стратегия, инновационная деятельность, эффективность инноваций, инновационная безопасность, инновационная восприимчивость.

Zh.B. Rakhmetulina, A.K. Auelbekova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Methods of evaluation the innovative potential in the companies

Abstract: In the article, the authors examined the issues of formation and methods for assessing the innovative potential of an enterprise. The article uses general scientific methods: synthesis, analysis, comparison, synthesis.

Based on the analysis of the features of the innovation potential of the enterprise, the authors identified its main indicators, groups of elements (resource, functional and organizational, resulting) and their components: innovation security, sensitivity, efficiency and organization of the innovation process.

The model of innovative development of the enterprise, developed by the authors, based on the analysis of the internal and external environment, forecasting, choice of strategies, its assessment, the possibility of introducing various changes: technological and organizational, will help create competitive and innovative products.

Key words: innovative development of an enterprise, innovative potential, strategy, innovative activity, efficiency of innovations, innovative safety, innovative susceptibility.

References

- 1 Block J., Fisch C., van Praag, C.M. The Schumpeterian entrepreneur: A review of the empirical evidence on the antecedents, behavior, and consequences of innovative entrepreneurship, *Industry & Innovation*, 24(1), 61-95. (2016).
- 2 Cocca P., Alberti M. A framework to assess performance measurement systems in SMEs, *International Journal of Productivity and Performance Management*, 59(2), 186-200.(2010).
- 3 Foss N., Saebi T. Business models for open innovation: Matching heterogeneous open innovation strategies with business model dimensions, *European Management Journal*, 33(3), 201–213. (2015).
- 4 Hoq, M.Z., Ha, N.C. Innovativeness: its antecedents and relationship to SME business performance, *Proceedings of ANZMAC 2009 Conference, Australian & New Zealand.- Marketing Academy, Melbourne, Australia.*(2009).
- 5 MatejunMarek. The effect of innovation potential on small business performance, *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 3(1), 80 – 100.(2017).
- 6 Manjon J., Mompo R., Redoli J. Accelerating Innovation in Small and Medium-sized Enterprises in the ICT Services Sector, *SAGE Open*. (2016).
- 7 Maravelakis E., Bilalis N., Antonia dis A., Jones K.A. & Moustakis V. Measuring and benchmarking the innovativeness of SMEs: A three-dimensional fuzzy logic approach, *Production Planning & Control*, 17(3), 283-292. (2006).
- 8 Pavlenko I., Shibaykin V., Tverdova I., Marakova A. Business mechanism of innovation-driven development of the agricultural market infrastructure, *Economic Annals–XXI*, 69(1-2), 57-61.(2018).
- 9 Terjesen S., Patel P.C. In search of process innovations: the role of search depth, search breadth, and the industry environment, *Journal of Management*, 43(5), 1421-1446.(2015).
- 10 Zawislak, P. Innovation capability: from technology development to transaction capability, *Journal of Technology Management & Innovation*, 7(2), 14-26. (2012).
- 11 Matuzova, I.V. Metodika ocenki innovacionnogo potenciala promyshlennogo predpriyatija [Methods for assessing the innovative potential of industrial enterprises], *Vestnik LGU imeni A.S. Pushkina. Serija Jekonomika [Bulletin of the LSU named after A.S. Pushkin. Economy series]*, 4.(2012).[in Russian]

- 12 Anisimov Y.P., Peshkova I.V., Solnceva E.V. Metodika ocenki innovacionnoj deyatel'nosti predpriyatiya [Methodology for assessing innovative activities of an enterprise], Innovacii [Innovations], 11, 49–55. (2006). [in Russian]
- 13 Artyomova M.M. Strategicheskoe upravlenie zatratami nauchno-proizvodstvennogo kompleksa pri realizacii innovacionnogo potentsiala. PhD diss. [Strategic cost management of the research and production complex in the implementation of innovative potential. PhD thesis.], Tyumen, 2006. [in Russian]
- 14 Fedoseeva T.A. Monitoring innovacionnogo razvitiya ekonomicheskikh system. PhD diss. [Monitoring the innovative development of economic systems. PhD thesis.], Novgorod, 2007. [in Russian]
- 15 Somenkova H.S. Formirovanie strategii innovacionnogo razvitiya promyshlennogo predpriyatiya [Formation of the strategy of innovative development of an industrial enterprise], Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I.Lobachevskogo [Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I.Lobachevsky], 1, 160–162. (2008). [in Russian]
- 16 Rahmetulina Zh.B., Berzhanova A.M., Kulmaganbetova A.S. Kazakhstan Respublikasyndagy shagyn zhane orta biznes sub»ektilerinin innovaciyalyk aleuetin taldaу [Analysis of innovative potential of small and medium-sized enterprises in the republic of Kazakhstan], Central Asian Economic Review, Almaty, 4 (117), 49-56. (2017). [in Kazakh]

Сведения об авторах:

Рахметулина Ж.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ауелбекова А.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының доценті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Rahmetulina Zh. – Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of «Economics and Entrepreneurship», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Auelbekova A.K. –Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of «Economics and Entrepreneurship», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str.,2, Nur-Sultan, Kazakhstan.